

Michał Pruszyński
Uniwersytet Warszawski
Wydział Prawa I Administracji

Obowiązki obywatelskie w polskich konstytucjach 1921 – 1997

Streszczenie

Rozprawa przedstawia problematykę obowiązków obywatelskich w polskim dorobku konstytucyjnym XX wieku. Prezentuje treść, zakres oraz sposób formułowania i rozumienia obowiązków nakładanych na polskich obywateli mocą czterech konstytucji obowiązujących od czasu odzyskania przez Polskę niepodległości w 1918 r.

Rozdział wprowadzający zawiera siatkę pojęciową pracy, charakteryzując zasadnicze kwestie o charakterze ogólnym, takie, jak między innymi: prawne i moralne ujęcie obowiązku, obywatelstwo, beneficjenci obowiązków obywatelskich (ojczyzna, Rzeczpospolita, państwo) oraz stosunek obowiązków obywatelskich do obowiązków o charakterze powszechnym.

Dalsze rozdziały poświęcone zostały obowiązkom obywatelskim ustanowionym w kolejnych polskich konstytucjach: z 1921 r., 1935 r., 1952 r. i z 1997 r. Przedstawiono warunki geopolityczne ich uchwalenia, tok prac legislacyjnych nad postanowieniami dotyczącymi obowiązków oraz szczegółową analizę poszczególnych obowiązków obywatelskich.

Ostatni rozdział syntetycznie przedstawia ustalenia, co do: charakteru poszczególnych formacji państwowych, systematyki, usytuowania i sposobu formułowania postanowień konstytucji poświęconych obowiązkom obywatelskim, a także obowiązków obywateli polskich w perspektywie globalizacji i integracji europejskiej.

Analiza postanowień polskich konstytucji oraz literatury przedmiotu pozwoliła stwierdzić, że:

- 1) istota państwa – postrzeganego przez pryzmat obowiązków obywatelskich – jest niezmienna w czasie. Niezależnie od różnego stopnia nierównowagi pomiędzy obywatelami a państwem, konstytucyjne ujęcie obowiązków obywatelskich nie pozwala na jednoznaczne zakwalifikowanie danej formacji państwowej jako demokratycznej (w czym mieści się zarówno

porządek „konserwatywny”, jak i „liberalny”), autorytarnej, czy wręcz totalitarnej;

- 2) nie istnieje niezmienny kanon obowiązków obywatelskich, niezależny od aksjologicznych podstaw poszczególnych konstytucji i od okoliczności geopolitycznych, gospodarczych i społecznych towarzyszących ich uchwaleniu. Intuicyjnie powinien on obejmować obowiązki: wierności, obrony, przestrzegania prawa oraz ponoszenia ciężarów publicznych, które wydają się niezbędne, a zarazem „politycznie neutralne” (każde państwo musi sobie zapewnić wierność obywateli, ich posłuszeństwo prawu, obronę przed zagrożeniem zewnętrznym oraz środki na funkcjonowanie). Tymczasem tylko jeden obowiązek obywatelski – służby wojskowej – wynika z postanowień wszystkich polskich konstytucji XX wieku (konstytucja z 1952 r. nie przewidywała obowiązku wierności, Konstytucja z 1935 r. – obowiązku przestrzegania prawa, zaś obowiązek dotyczący podatków został nałożony na obywateli tylko w konstytucji z 1921 r.);
- 3) liczba i rodzaj obowiązków nałożonych na obywateli mocą każdej konstytucji odzwierciedlają założenia aksjologiczne państwa i pozwalają dostrzec, co ustrojodawca uznaje za najważniejsze w perspektywie jego istnienia. Szczególnie dobrze widoczne jest to w specyficznych – tylko raz pojawiających się w historii polskiego konstytucjonalizmu – obowiązkach ustanowionych konstytucją z 1921 r., takich, jak obowiązek szacunku dla władzy prawowitej i ułatwiania spełniania jej zadań albo konstytucją z 1952 r., takich, jak obowiązek przestrzegania socjalistycznej dyscypliny pracy, czy czujności wobec wrogów i przestrzegania tajemnicy.

Słowa kluczowe: konstytucja, obywatel, obowiązek, powinność, państwo.